

NORNA:s 47:e symposium

Bebyggelsenamnens dynamik

Lund 11–12 maj 2017

Abstracts

Gunnstein Akselberg:

Gardsnamn i kommunane Voss og i Ulvik og deira samspel med lokale naturnamn og naturnamn-nemningar

I innlegget mitt vil eg visa i kva grad matrikkelgardsnamna i kommunane Voss og Ulvik, i Hordaland fylke på Vestlandet, reflekterer naturnemningar gjennom namnekonstruksjonar laga til grunnord og til samansetjingar av grunnord og utmerkingslekkar. Dessutan vil eg visa i kva grad slike ‘naturgardsnamn’ samsvarar med andre naturnamn i dei to kommunane med omsyn til komposisjonen av grunnord og utmerkingslekk. Målet med studien er å kunna få kunnskap om og innsikt i den funksjonen som appellative naturnemningar har i propriums-konstruksjonane matrikkelgardsnamn i eit geografisk område med store topografiske variasjonar.

Peder Dam:

Navnetyper og bebyggelser fra sen jernalder til sen middelalder – kortlægning, gruppering og analyse af de største navnetyper i Danmark

Med udgangspunkt i en kortlægning af godt 14.000 historiske bebyggelser/bebyggelsesnavne ses der på forskelle og ligheder mellem stednavnetyperne klassificeret efter endelse som fx -lev, -sted, -by, -torp og -rød: Hvor i landet og i hvilke landskabstyper findes de? Hvor store og hvor dominerende var bebyggelserne med én navnetype i forhold til de øvrige i de ældste matrikler fra 1600-tallet? Hvor ofte var de blevet kirkebyer? Og endelig til de måske mere komplekse spørgsmål: Hvor langt går bebyggelserne tilbage, og hvor gamle er stednavnene? Har bebyggelserne og bebyggelsesnavnene været stabile siden grundlæggelsen? Og kan der konstateres regionale forskelle i forhold til hvilke perioder de enkelte navnetyper blev anvendt?

Kilderne og metoderne til at besvare spørgsmålene er tværfaglige. Navnetyperne er udgangspunktet, men det sproglige indhold er kun en af kilderne. Relationen til fund fra fx vikingetiden, forekomsten af kirker og bebyggelsesstørrelser benyttes også til besvarelsen af spørgsmålene. Plenarforelæsningsen tager udgangspunkt i bogen *Bebyggelser og stednavnetyper* fra 2015.

Vidar Haslum:

Klassifisering av yngre bostedsnavn. Geografiske, kronologiske og kontekstuelle variasjoner

Et viktig drag ved navnevoksteren de siste ca. 500 år er oppkomsten av en stor mengde bostedsnavn (bebyggelsesnavn). Disse navnene, som en kan kalle yngre bostedsnavn, er på vesentlige punkter forskjellige fra de eldre bostedsnavnene, som kan inndeles i et nokså begrenset antall lett gjenkjennelige typer. Typisk for yngre bostedsnavn er at navnet i seg selv er uttrykk for et delingsprodukt (f.eks. Nordstoga, Midttun, Oppigarden, Der henne). I navngivningsmønsteret finner vi tydelige geografiske og kronologiske variasjoner. Spesielt for yngre bostedsnavn er sterke variasjoner av kontekstuell art. Det kan dreie seg om navn på enkeltbruk som bare eksisterer som offisielle papirnavn, og omvendt – navn som i hovedsak bare brukes i familiære sammenhenger blant personer som står hverandre nær.

I innlegget vil jeg komme inn på noen geografiske og kronologiske mønstre, og jeg vil diskutere problemer knyttet til klassifisering av yngre bostedsnavn

Stefan Jacobsson:

Älvdalska by- och fäbodnamn

Till de äldsta bebyggelsenamnen i Älvdalens socken i Dalarna, 1586 utbruten ur Mora, hör namnen på byar och fäbodställen. Den äldre bebyggelsen har antagits åtminstone delvis gå tillbaka på fäbodställen under Mora socken. I föreliggande studie undersöks by- och fäbodnamnens typologi och eventuella inbördes sammanhang.

Bland fäbodnamnen dominerar sammansatta primära naturnamn som *Swartbiärr* 'svart-berg', *Brindbiärr* 'älg-berg', *Byönnbiärr* 'björn-berg', *Bunkrais* 'blåtåtel-skog' och *Brindräis* 'älg-skog' vid sidan av (delvis sekundära epexegetiska) sammansättningar med *-buðär* '-fäbodstället' med både natur- och gårds- eller personbetecknande förleder, t.ex. *Äðbuðär* 'höjd-', *Rannsibuðär* (till sjönamnet *Ranssi*), *Yronbuðär* (till gårdnamnet *Yron*). Vidare ses sammansättningar med andra primärt bebyggelse- eller ägobetecknande efterleder som *-by* 'gård' och *-tekt* 'inäga'. Bland bynamnen återfinns ett flertal sammansättningar på *-biärr*, men i synnerhet primärt naturbetecknande simplexnamn som *Qsär* 'åsarna', *Uo'llnn* 'kullen', *Klittnn* 'klinten'. Den sistnämnda typen förekommer även bland fäbodnamnen, t.ex. *Flåy* 'gungfly', *Klittnn* 'klinten', *Gessi* (ett sjönamn). Bland bynamnen uppträder denna namntyp stundom fakultativt med den epexegetiska efterleden *-bynn*.

De typologiska skillnaderna mellan by- och fäbodnamn kan antas delvis hänga samman med de förras mer ålderdomliga och mindre stereotypa karaktär. En tendens till differentiering medels efterlederna *-buðär* respektive *-bynn* är märkbar. Delvis bör en del yngre bynamn därjämte gå tillbaka på ägonamn inom äldre byar (jfr t.ex. byn *Kittnn* 'inhägnaden' invid den större byn *Neseð* 'näset'). Troligt är också att det även bland de äldre byarna finns sådana vilkas namn inte ytterst går tillbaka på gamla fäbodställen. Bror Lindén (1947) ser således bynamnet *Momstað* som ett primärt naturnamn "från en tid då jakt, fiske och järnhantering hade större betydelse än fäbodväsendet".

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen:

Nordvestsjælland *tved*-navne – og deres onomastiske og bebyggelsehistoriske karakteristika

Bebyggelser af navnetypen *-tved* findes over hele Danmark, med to særlige koncentrationer i Vendsyssel og det nordvestlige Sjælland. I sidstnævnte område findes 22 bebyggelser med *tved*-navne, hvoraf det seneste er kildebelagt i 1611. Navnetypen menes i Danmark overvejende at have været aktiv i sen vikingetid og tidlig middelalder (ca. 900–1200), dog muligvis senere i Vendsyssel, og kædes traditionelt sammen med rydning af skov. I nærværende paper-forslag vil jeg se nærmere på *tved*-bebyggelserne i Nordvestsjælland. Ud fra en analyse af forledsindholdet i *tved*-navnene, bebyggelsernes beliggenhed (ift. terræn, jordbund og øvrige bebyggelser i sognet) og deres økonomiske størrelse (antal gårde, hartkorn og landgildeydelse i 1600-tallet) vil det blive vurderet, i hvilket omfang de nordvestsjællandske *tved*-bebyggelser bærer præg af at være et skovrydningsfænomen, samt om det er muligt at identificere nogle alders- og funktionsmæssige forskelle imellem *tved*-bebyggelserne og regionens øvrige potentielt samtidige og betydningsmæssigt beslægtede bebyggelses-navnetyper, såsom *-torp*, *-rød*, *-ved (with)* og *-holt*.

Ole-Jørgen Johannessen:

Gårdsnavn og navnekronologi

I innlegget mitt vil jeg diskutere deler av den gamle oppstillingen av relativ navnekronologi slik den fremfor alt har kommet til uttrykk i eldre norsk navneforskning. Materialet for innlegget har jeg hentet fra tre vestnorske jordbruksbygder, nemlig Vereide-Breim i Nordfjord (Sogn og Fjordane), Ulvik i Hardanger og Etne i Sunnhordland (de to siste i Hordaland fylke). Trass i at gårdsnavnklassene er mindre frekvente på Vestlandet, viser det seg visse mønstre: Fremfor alt er det stor spredning innenfor de enkelte navneklassene når det gjelder den middelalderske landskylden og beliggenheten innenfor bygdas/grendas navnelandskap, særlig ser dette ut til å gjelde *-vin*-gårdene.

Fra Vereide-Breim foreligger det grundige arkeologiske studier som kan kaste lys over problemstillinger som bebyggelseskontinuitet og navnekontinuitet, og kjente arkeologiske data fra de to andre bygden vil også bli trukket inn i denne diskusjonen.

Kristina Neumüller:

Beläggens dynamik. Om namnbyten, namnkonkurrens och namnförvirring

Föredraget tar sin utgångspunkt i att ortnamnens äldre belägg är viktiga inte bara för att vi ska kunna avgöra ett namns etymologi utan också för att vi genom dem kan följa namnens utveckling. Genom beläggen går det att få en bild av hur namnen har fungerat (eller inte har fungerat) i det samhälle som de är en del av.

Jag kommer att ta upp en rad exempel på namn där beläggserierna innehåller förändringar som bryter mot den förväntade ljudhistoriska utvecklingen. Det rör sig t.ex. om ombildningar och namnbyten av olika slag. Namnmaterialet är hämtat från Bråbo härad i Östergötland, ett område som jag håller på att skriva om i serien Sveriges ortnamn.

I föredraget kommer jag att prata om vilka typer av förändringar som kan spåras i materialet och diskutera vilka bakomliggande orsaker som kan urskiljas. Jag kommer också att återknyta till en diskussion som jag tidigare varit inne på, nämligen hur förändringar av detta slag återspeglas i olika typer av skriftliga källor.

Berit Sandnes:

Bebyggelsesmønstre i Villands herred

Et særtrekk ved bosetningsmønsteret i Villands herred, spesielt på Kristianstadslätten, er mange store byer (landsbyer) som til dels ligger påfallende tett. Derimot mangler torp-bebyggelser nesten helt. Tendenser er altså at det ikke opprettes utflytterbebyggelser, men heller at en stor by deler seg i to mindre.

I presentasjonen vil jeg bruke ulike metoder for å belyse bosetningsutviklingen i herredet. Jeg vil kombinere navneklasser og andre språklige indikasjoner med kameral metode (landskuld/mantal), og supplere med andre historiske og geografiske forhold.

I utgangspunktet vil man forvente at byer med navn som tilhører de eldste navneklassene er store og takseres høyt. I materialet fra Villands finnes en del unntak som best kan forklares med oppdeling av byer. En del av disse er så tidlige at vi ikke finner spor av dem i skriftlige kilder. Det gjelder f.eks. Österslöv og Håstad, med bykjernene bare 500 meter fra hverandre før skiftene, på hver sin side av en bekk. Byene Håsløv og Viby lå enda tettere, og utgjør nærmest en samlet bebyggelse på rekognoseringskartet fra 1820.

I andre tilfeller finner vi direkte eller indirekte spor av oppdeling i navna. Det blir tydelig at Västanå er utskilt fra Näsrum når vi ser navneformen *Nessyom Westana* i 1379. Likedan kan delingen av Oppmanna og Søndraby følges i kildene: *Sønder Opmasing* 1411, *Syndrebye Opmand* og *Søndrebye* på 1600-tallet.

I flere tilfeller er byer med de eldste navneleddene relativt lavt taksert. Da er oppdeling ofte den rimeligste forklaringen. Når Österslöv er mye mindre enn de andre *löv*-byene skyldes helst Håstad er skilt ut tidlig – navneleddet *stad* antyder før vikingetid i denne delen av Skandinavia. At byen med *heim*-navnet Barum skiller seg ut ved å være påfallende liten og ikke kirkeby kan

trolig forklares med at byen mistet land til Bäckaskogs kloster som ble etablert på 1100-tallet. På 1300-tallet ble det samlet gods til og etablert et herresetet i (Trolle) Ljungby. Det førte til at den opprinnelige byen ble splittet opp, i Östra og Västra Ljungby. Byen rundt herresetet er den minste og trolig den utflyttede, kanskje fordi man ønsket å legge slottet på sankmark for lettere forsvar.

Line Sandst:

Onomastisk skalareduktion skaber byer i byen

Foredraget tager udgangspunkt i min ph.d.-afhandling *Urbane Stednavne – storbyens sproglige dimension* (2016) og stiller skarpt på ét af flere resultater i min forskning, nemlig fænomenet byer i byer. Jeg præsenterer en model, der viser, hvordan man ved navngivning af gader og pladser kan skabe forestillingen om grænser, der definerer et indenfor og udenfor stedet. Dette kalder jeg ”onomastisk skalareduktion”. De særligt ”vellykkede” af slagsen kan få (u)officielle navne, der vidner om, at sprogbrugerne omfatter et fysisk område som afgrænset og dermed forskelligt fra det omkringliggende urbane (navne)landskab. I disse tilfælde er det altså sproget snarere end arkitekturen, der definerer, hvad der opfattes som et særlig sted, en by i byen.

For at denne retoriske strategi skal kunne lykkes, kræver det bl.a. en åben forbindelse til det samtidige, talte sprog. Og det kræver, at propriert opfattes som andet end udelukkende mono-referentielle. Præmissen for dette, og hvordan, hvorfor, hvornår berøres. Fænomenet om sproglige byer i byen belyser dermed samtidig vigtigheden af, at navneforskning også undersøger propriert fra en synkron synsvinkel.